

ПЕРЕДУМОВИ АКТИВІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В АГРОПРОМИСЛОВОМУ ВИРОБНИЦТВІ УКРАЇНИ

Розглянуто проблеми інноваційно-інвестиційних процесів в агропромисловому виробництві та його низької конкурентоспроможності, здійснено моніторинг цих проблем у контексті реалій сучасного економічного простору, а також запропоновано власні підходи щодо формування передумов активізації інноваційно-інвестиційних процесів в агропромисловому виробництві України

Ключові слова: інновація, інвестиція, агропромисловий комплекс, агропромислове виробництво.

Нині прийнято закони та нормативно-правові рішення, проведено державні заходи, спрямовані на впровадження інноваційних підходів у агропромисловому комплексі. Однак нормальне протікання активізації інноваційно-інвестиційних процесів в агропромисловому виробництві поки що стримується низкою обставин, зокрема відсутністю науково обґрунтованого нормативно-правового та інвестиційного поля, що могло стати істотним мотиваційним стимулом для масштабних інноваційних перетворень у агропромисловому виробництві. Актуальність обґрунтування передумов активізації інноваційно-інвестиційних процесів в агропромисловому виробництві важко переоцінити. Від розв'язання цього завдання залежить, чи буде Україна промислово-технологічно розвиненою державою, чи скотиться на найнижчий щабель, перетворившись на сировинний придаток інших країн світу. Вказане ставить на часі пошук передумов активізації інноваційно-інвестиційної діяльності в агропромисловому виробництві на якісно нових методологічних засадах.

Розгляд вітчизняних та зарубіжних наукових публікацій щодо інноваційно-інвестиційних процесів в агропромисловому виробництві дозволяє зробити висновок про те, що багато аспектів інвестиційної та інноваційної діяльності в агропромисловому виробництві, оцінку їх ефективності досить глибоко і повно розкрито в працях відомих вчених: В. Андрійчука, В. Амбросова, С. Володіна, П. Гайдуцького, В. Геєця, О. Гудзь, О. Дація, М. Зубця, М. Кисіля, О. Крисального, М. Кропивка, П. Макаренка, М. Маліка, В. Месель-Веселяка, В. Онгіної, Г. Підлісецького, П. Саблука, В. Ситника, П. Стецюка, В. Юрчишина та ін. [1–13]. Але, незважаючи на величезну кількість наукових робіт, питання, що стосуються перспектив та проблем активізації інноваційно-інвестиційних процесів в агропромисловому виробництві, розглянуто поверхнево. При цьому, загально визнаним є те, що гносеологічними джерелами інноваційно-інвестиційної діяльності в агропромисловому виробництві є положення економічної теорії, що розглядають взаємозв'язки ресурсних і результативних параметрів інноваційно-інвестиційного розвитку: теорії накопичення, теорії відтворення, теорії економічної динаміки, теорії економічного зростання. Переважно в

наукових працях основний акцент при розгляді інноваційних та інвестиційних процесів робиться на специфіку їх протікання на макrorівні й відокремлено один від одного. Водночас, розв'язання проблем їх активізації безпосередньо в агропромисловому виробництві залишаються малодослідженими.

Недостатня теоретична опрацьованість означених проблем гальмує розвиток інноваційно-інвестиційної діяльності в агропромисловому виробництві, не дозволяє ефективно вирішувати розв'язувати гонуактуальні завдання в агросфері. Тобто ситуація в аграрній сфері України склалася таким чином, що без активізації інноваційно-інвестиційних процесів її розвиток унеможлиблюється. Тому пошук шляхів для здійснення цього, запровадження дієвих ринкових механізмів становлення та функціонування наукової й інноваційної сфер набувають особливого значення. За таких умов, безперечно, важливим є обґрунтування передумов активізації інноваційно-інвестиційних процесів в агропромисловому виробництві. Це визначає актуальність нашої статті, її мету та завдання.

Нині на часі забезпечення безперервного процесу створення, удосконалення і трансферу наукової та інноваційної продукції за економічними правилами наукоємного ринку [1, с. 12]. За Законом України «Про інноваційну діяльність» до інновацій відносять конкурентоспроможні технології, продукцію, послуги й управлінські підходи на підтримку виробництва, бізнес-процесів і маркетингово-комерційних заходів, які спрямовуються на досягнення суттєвого структурного та якісного поліпшення у виробничій чи соціальній сферах [11]. Т. Г. Дудар і В. В. Мельниченко в роботі «Інноваційний менеджмент» визначають, що: «інновації (нововведення) – кінцевий результат креативної діяльності, втілений у виведеному на ринок новому чи вдосконаленому продукті, технологічному процесі, що використовується у практичній діяльності, або новому підході до надання споживчих послуг» [6, с. 14]. Слушним видається й твердження О. І. Дація, що інновацію можна визначити як «проведення зміни в техніці, технології, організації, екології, економіці, а також у соціальній сфері агропромислового підприємства з метою одержання економічного ефекту на основі задоволення певних суспільних потреб» [4, с. 318].

Взагалі під інновацією більшість вітчизняних наукових шкіл сприймає процес розробки, освоєння,

експлуатації і вичерпання виробничо-економічного і соціально-організаційного потенціалу, що лежить в основі новачії. Інноваційно-інвестиційна діяльність в агропромисловому виробництві - це особливий процес організації господарювання, який ґрунтується на постійному пошуку нових можливостей покращення техніко-технологічних факторів виробництва. Вона пов'язана з готовністю економічного суб'єкта брати на себе весь ризик зі здійснення нового проекту або покращення наявного, а також фінансову, моральну і соціальну відповідальність, яка виникає при цьому.

Агропромислова «інноваційна сфера» є складовою національної економіки, яка становить сукупність видів господарчої діяльності, що не беруть безпосередньої участі у створенні матеріальних благ, але виробляють споживчі вартості особливого характеру. Вона охоплює об'єкти НДДКР, маркетингу, підприємницьких структур, діяльність яких спрямована на задоволення потреб виробництва в інноваціях. На практиці виокремлюють три основні види інноваційно-інвестиційної діяльності у агропромисловому виробництві: у сфері техніко-технологічного забезпечення виробництва; у сфері збільшення виробництва, підвищення якості та здешевлення продукції; у сфері технологій та управління.

Нині в агропромисловому виробництві домінуючими є виробництва третього та четвертого технологічних укладів (частка яких становить близько 80 %), а п'ятого (6-8% загального обсягу виробництва по регіонах) та шостого технологічних укладів (1-3%) частки мізерні.

Високотехнологічні агропромислові виробництва 5-го та 6-го технологічних укладів розташовані головним чином у Київській, Харківській та Львівській областях. Нераціональною також є і структура товарного експорту, у якій частка готових виробів становить 10-15 %, частка сировини та напівфабрикатів - 85-90 % (у світовому експорті товарів готові вироби займають 77,5 %, сировина та напівфабрикати - лише 12,5 %) [7, с. 33]. Слід зазначити, що ці тенденції потребують створення необхідних передумов для активізації інноваційно-інвестиційних процесів в агропромисловому виробництві.

Вкрай загострилася проблема технологічного стану агропромислового виробництва. Високий ступінь зношеності основних фондів на більшості агропромислових підприємств не дозволяє витримувати конкуренцію національним товаровиробникам із західними у якості більшості випущеної агропромислової продукції навіть на внутрішньому ринку. Тому важливим завданням, що стоїть перед агропромисловим виробництвом, є його модернізація та пошук шляхів підвищення ефективності виробництва. Основою його вирішення є інтенсифікація технологічних і продуктових інновацій.

Освоєння нових технологій є основою ринкової конкуренції, основним засобом підвищення ефективності агропромислового виробництва і поліпшення якості товарів. Наразі в Україні склалася інша ситуація. В умовах відсутності інвестиційних ресурсів підприємства скорочують обсяги агропромислового виробництва наукоємної продукції, віддаючи перевагу виробництву технічно простої та дешевої. Упродовж останнього часу в Україні переважає один напрям інноваційної діяльності в агропромисловому виробництві – упровадження нових технологічних засобів з метою розширення обсягів та асортименту продукції, а створення нових технологій

підприємства вважають другорядним. Це призводить до негативних наслідків, а саме - до зменшення перспективних інноваційних розробок, падіння їх якості та рівня новизни, до порушення пропорцій наявного науково-технічного потенціалу у агропромисловому виробництві, а також недостатнього рівня інноваційності суб'єктів господарювання. Слід також зазначити, що при придбанні науково-технічних досягнень у вигляді ліцензій на використання об'єктів інтелектуальної власності, українські товаровиробники надають перевагу вітчизняним розробкам, що пояснюється їх нижчою вартістю.

Важливе значення має також і розвиток найважливіших базових комплексних технологій (макротехнологій), що мають суттєвий вплив на підвищення ефективності виробництва, якості продукції, експортного потенціалу і забезпечують перехід до нового технологічного укладу (біотехнології, нанотехнології) [5].

Одним з пріоритетів інноваційного розвитку є зменшення частки енергоємних виробництв за рахунок розвитку наукомістких галузей і виробництв з низькою енергоємністю та матеріаломісткістю. Тобто фактор енергозбереження є одним із визначальних, оскільки від його рівня залежить ефективність функціонування та конкурентоспроможність агропромислового виробництва.

Так за останні роки зниження енергоємності виробництва забезпечувалося здебільшого за рахунок впливу структурного фактора. Зазначимо, що за цей період часу частка енерговитрат у собівартості продукції зменшувалася пропорційно до зростання обсягів виробництва, унаслідок чого динаміка зростання випуску продукції перевищувала динаміку споживання енергоресурсів. Для збереження темпів зниження енергоємності виробництва (4-6% щороку) необхідно невідкладно задіяти технологічний фактор потенціалу енергозбереження [13].

Найбільш ефективними і масштабними напрямками енергозбереження можна вважати: упровадження нових енергозберігаючих технологій та обладнання; удосконалення наявних технологій та обладнання; скорочення витрат енергоресурсів; підвищення якості продукції, вдосконалення та скорочення витрат сировини та матеріалів; заміщення і вибір найбільш ефективних енергоносіїв.

У зв'язку із цим важливого значення набувають питання, пов'язані з упровадженням енергоефективних технологій та обладнання у всіх галузях агропромислового виробництва (загальна кількість упроваджених у виробництво енергозберігаючих проектів дуже незначна). Підвищення цін на енергоносії робить неможливим ефективність функціонування та розвиток багатьох підприємств без суттєвих навантажень, які були б спрямовані на зниження енергетичних витрат у собівартості продукції і забезпечення ефективного використання енергетичних ресурсів.

Основою зниження енергоємності агропромислової продукції є формування ефективної системи енергозбереження. Це дозволить насамперед удосконалити структуру кінцевого споживання енергоресурсів шляхом заміщення дефіцитних видів палива з одночасним підвищенням ефективності виробництва.

Водночас необхідно нарощувати темпи впровадження енергоефективних технологій, які

сприятимуть зменшенню потреби в енергоносіях у розрахунку на одиницю кінцевої продукції. Для цього потрібно, по-перше, провести аудит розробок вітчизняних вчених і прийняти на державному рівні рішення з їх підтримки і широкомасштабного впровадження, а, по-друге, системно вести пошук найбільш ефективних закордонних розробок. Уваги вимагає залучення до енергобалансу вторинних ресурсів та місцевих джерел енергії [13].

В агропромисловому виробництві трансформація результатів наукових розробок в інноваційну конкурентоспроможну продукцію, а також попит, пропозиції і баланс їх перерозподілу та ціноутворення здійснюються за ринковими механізмами. Той факт, що високі технології дуже повільно впроваджуються у агропромислове виробництво, має однозначне пояснення: ще не склалися комерційні відносини науки з реальним ринком; товар, що пропонується, не відповідає потребам ринку; ринкові процеси фактично не стимулюють, а стримують розвиток активного взаємозв'язку науки з виробництвом. Тому в умовах ринку насамперед необхідно здійснити переведення науково-виробничих відносин на природний інноваційний, більш прагматичний механізм «замовник – виконавець», «знання, розробки, послуги, продукція – гроші».

Нині в державних щорічних статистичних збірниках не виділяється інноваційна діяльність агропромислових підприємств, а лише промисловість, що, на наш погляд, є неправильно, бо агропромислові підприємства усіх форм власності і держава у формі різних дотацій, що надаються сільськогосподарському виробнику, теж несуть певні витрати з освоєння і покращення нових сортів сільськогосподарських культур і тварин, нових форм захисту їх від шкідників і хвороб, удосконалення технологій з виробництва сільськогосподарської продукції екологічно чистої і якіснішої з точки зору енергетичної цінності та здорового харчування її споживачів, оновлення матеріально-технічної бази та ін. Тому сьогодні ефективність інноваційно-інвестиційної діяльності в агропромисловому виробництві загалом по країні неможливо розрахувати прямим методом, а лише опосередкованим – через отримання агровиробниками головного інтегрального показника – прибутку, який комплексно враховує дію усіх інноваційних факторів, реалізованих агропідприємством.

Статистичні дані переконують, що, незважаючи на спад агропромислового виробництва у зв'язку з трансформацією власності, останніми роками спостерігається позитивна динаміка збільшення реалізації продукції, отримання прибутку, зростання рентабельності за рахунок упровадження інновацій в агропромислове виробництво, сучасних технологій, прогресивного сортооновлення, покращення племінної справи та зменшення витрат [9]. Проте таке зростання є занадто малим для України, яка володіє 25% світових запасів чорноземів і має врожайність зернових культур 32-40 ц/га, що явно недостатньо. Інноваційний потенціал агропромислового виробництва України значно вищий.

Розв'язати цю проблему можна на основі застосування економічних механізмів стимулювання – здешевлення кредитів, пільг по сплаті ПДВ, звільнення від оподаткування частини прибутку, отриманого за рахунок упровадження енергоефективних та енергозберігаючих технологій, звільнення від сплати ввізного мита за матеріали, устаткування та

комплектуючі, що ввозяться на територію України і використовуються для виробництва устаткування, яке працює на нетрадиційних джерелах енергії.

Розвиток сільського машинобудування має важливе значення для технічного переоснащення агропромислового виробництва, тому слід збільшувати його частку в загальній структурі промисловості, однак лише за рахунок підвищення рівня його інноваційності. На жаль, у структурі сільського машинобудування частка наукоємної продукції постійно знижується. У результаті це призведе до вирішення внутрішніх проблем за рахунок закупівлі техніки і технологій, із потраплянням при цьому в тривалу технологічну залежність від зовнішніх джерел [12, с. 160].

Пріоритетом розвитку агропромислового виробництва має стати технологічне переоснащення основних операційних процесів на базі ресурсозберігаючих екологічно чистих технологій.

Основний наголос у розвитку агропромислового виробництва має бути зроблено не на нарощуванні кількісних показників, а на якості продукції на основі переходу на інноваційні технології [8, с. 779].

Трансформації в агропромисловому виробництві мають бути спрямовані на збільшення частки наукоємних і високотехнологічних екологічних виробництв та технологічне оновлення виробництва продовольства, слід нарощувати використання високоефективних біотехнологій.

Стратегічним пріоритетом розвитку харчової промисловості має стати істотне зростання обсягів виробництва з орієнтацією на вітчизняного споживача за рахунок упорядкування сировинної бази і посилення захисту вітчизняного товаровиробника. У сільському господарстві слід вжити заходи для забезпечення його конкурентоспроможності за рахунок «оновлення основних виробничих фондів та впровадження сучасних організаційних форм ведення бізнесу» [10].

Сучасна система управління інноваційно-інвестиційною діяльністю в агропромисловому виробництві України вимагає моделювання як бізнес-процесів, так і бізнес-систем на підґрунті наукового узагальнення досвіду практичної роботи, переходу від методу «спроб і помилок» до стрункої методології аналізу і прогнозування процедур управління та активізації інноваційно-інвестиційної діяльності в агропромисловому виробництві [3].

Одним з основних напрямів підвищення інноваційно-інвестиційної активності в агропромисловому виробництві можна вважати використання комплексного підходу. Комплексне інноваційно-інвестиційне проектування в агропромисловому виробництві - це системно інтегрований процес управління сукупністю інноваційно-інвестиційних проектів, які підпорядковані єдиному стратегічному задуму, орієнтованому на успішну реалізацію програм розвитку аграрної сфери. Взаємодія та синтез елементних проектів агропромислового виробництва в раціонально складеному комплексному задумі має синергетичний характер.

В умовах обмежених власних інвестиційних ресурсів комплексне інноваційно-інвестиційне проектування може розглядатися як один з прийнятних підходів до активізації інноваційно-інвестиційних процесів в агропромисловому виробництві [3]. Застосування цієї концепції може сприяти оптимізації управлінських рішень в агропромисловому виробництві,

ефективнішому використанню обмежених інвестиційних ресурсів агросфери, зниженню потреби в ресурсах, що залучаються, позитивній динаміці основних показників фінансово-господарської діяльності економічних суб'єктів агросфери.

Підсумовуючи, можна зазначити, що активізація інноваційно-інвестиційних процесів в агропромисловому виробництві залежить від: оптимального поєднання централізації і децентралізації управління цими процесами; науковості процесу організації аналітичного забезпечення активізації інноваційно-інвестиційної діяльності в агропромисловому виробництві; вироблення нових цілей і завдань по вдосконаленню організації аналітичного забезпечення методичного апарату; безперервності вдосконалення, взаємодії і доцільної регламентації; інформаційної достатності; відповідності характеру інновацій потенційним можливостям економічних суб'єктів; безперервності підвищення кваліфікації менеджерів та працівників.

Для забезпечення активізації інноваційно-інвестиційної діяльності в агропромисловому виробництві процеси поширення інновацій від централізованого мають перейти до локального, коли окремі економічні суб'єкти та регіони, завдяки локальним інноваційним процесам, перетворюються на «точки інноваційного зростання» агропромислового виробництва. Втім міжнародна практика свідчить, що жоден вдалий приклад регіональних інновацій не можливий без відповідної державної підтримки на місцевому, регіональному та загальнонаціональному рівні. Вирішення проблем активізації інноваційно-інвестиційних процесів в агропромисловому виробництві вимагає удосконалення законодавчої бази, механізмів стимулювання важелями податкової, бюджетної, амортизаційної та інвестиційної політики, формування інфраструктури підтримки інновацій у агропромисловому виробництві, забезпечення науково-технічної діяльності кваліфікованими кадрами.

Для успішної активізації інноваційно-інвестиційних процесів в агропромисловому виробництві необхідна державна підтримка пріоритетних агропромислових галузей відповідно до принципу рівних умов конкуренції для всіх учасників ринку. З метою активізації інноваційно-інвестиційних процесів в агропромисловому виробництві, використання внутрішнього інноваційного й організаційного

потенціалів, створення умов для їх розвитку на основі розповсюдження і реалізації нововведень з'явилася потреба в розробці і проведенні організаційно-інноваційних технологій.

Вагомим чинником сприяння інноваційному розвитку є складання державних цільових програм, які повинні підтримувати розвиток та поширення інноваційної діяльності та стимулювати умови його здійснення. Складання аналогічних програм давно стало нормою в ЄС. Зараз вони розроблені та діють майже в 100 європейських регіонах, а їх головними напрямками є IT, біотехнології, нанотехнології, нові матеріали та енергетичні технології. Хоча, як свідчить досвід країн ЄС, Японії, Кореї та Китаю, вони не є запорукою ефективності інноваційної діяльності, однак дають можливість скоординувати дії щодо інтенсифікації заходів стимулювання інноваційної діяльності, передбачити контроль за витрачанням коштів [2, с. 8]. Упровадження в практику пропонованих рекомендацій дозволять активізувати інноваційно-інвестиційні процеси в агропромисловому виробництві, підвищити конкурентоспроможність агросфери і зайняти гідне місце у світовій економічній системі. Активізація інноваційно-інвестиційних процесів в агропромисловому виробництві сприятиме: оптимізації структури агропромислового виробництва з посиленням ролі внутрішнього ринку і прискоренням розвитком наукоємних і високотехнологічних видів діяльності; інноваційно-технологічній модернізації виробництва із збільшенням частки виробництв новітніх технологічних укладів з поглибленою переробкою та випуском продукції кінцевого споживання; реалізації енергозберігаючої моделі розвитку з розширенням використання нетрадиційних та відновлюваних джерел енергії, диверсифікації енергопостачання та формуванню ефективної структури енергогенеруючих потужностей, впровадженню екологічно безпечних технологічних процесів.

Водночас слід зауважити, що нині у науковій літературі найменш дослідженою і недостатньо висвітленою залишається проблема застосування ринкових бізнес-механізмів для активізації інноваційно-інвестиційних процесів. Інноваційні розробки ще не достатньо використовуються економічними суб'єктами в агропромисловому виробництві.

Список літератури

1. Володін, С. А. Наукові основи інноваційного провайдингу на прикладі наукоємності сфери АПК [Текст] / С. А. Володін. – К.: Дія, 2006. – 112 с.
2. Гальчинский, А. Становление инвестиционной модели экономического роста Украины [Текст] / А. Гальчинский, С. Левочкин // Экономика Украины. – 2004. – № 6. – С. 4-10.
3. Гудзь, Е. Е. Контур інноваційного розвитку України в умовах кризисних деформацій економічного пространства [Текст] / Е. Е. Гудзь // Вестник Гом. Гос. Ун-та ім. П.О. Сухого. Вып. 2(49).2012 г. – С. 80 – 85.
4. Дацій, О. І. Розвиток інноваційної діяльності в агропромисловому виробництві України [Текст] : монографія / О. І. Дацій. – К.: ННЦ ІАЕ, 2004. – 428 с.
5. Денисюк, В. Високі технології і високонаукоємні галузі – ключові напрями в інноваційному розвитку [Текст] / В. Денисюк // Економіст. – 2004. – №5. – С. 76-81.
6. Дудар, Т. Г. Інноваційний менеджмент [Текст] : навч. посіб. / Т. Г. Дудар, В. В. Мельниченко. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 256 с.
7. Економічна криза в Україні: виміри, ризики, перспективи [Текст] : [аналітична доповідь] / [за ред. Я. А. Жаліла]. – К.: НІСД, 2009. – 52 с.
8. Кемічаджи, Т. І. Напрями оптимізації державної інноваційно-інвестиційної політики України [Текст] / Т. І. Кемічаджи // Проблеми и перспективы развития сотрудничества между странами Юго-Восточной Европы в рамках Черноморского экономического сотрудничества и ГУАМ : [сб. научных трудов]. – Донецк : ДонНУ, 2008. – С. 777-780.
9. Мессель-Веселяк, В. Я. Аграрна реформа і організаційно-економічні трансформації в сільському господарстві [Текст] / В. Я. Мессель-Веселяк // Економіка АПК. – 2010. – №4 (186). – С. 3-18.
10. Новицький, В. Промисловість: стратегія перетворень [Електронний ресурс] / В. Новицький. – Режим доступу : [http:// industry](http://industry).

11. Про інноваційну діяльність [Текст] : закон України від 26.12.2002 р. №380-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 36. – Ст. 266.
12. Стаматова, Ю. О. Теоретичні аспекти інноваційного розвитку з урахуванням регіональних особливостей [Текст] / Ю. О. Стаматова // Економічний простір. – 2009. – № 22/2. – С. 156-164.
13. Шаповал, А. І. Еколого-економічні аспекти переходу України до енергозбереження [Текст] / А. І. Шаповал // Вісник СумДУ. Серія «Економіка». – 2009. – № 1. – С. 198-205.

РЕЗЮМЕ

Федун Игорь

Предпосылки активизации инновационно-инвестиционных процессов в агропромышленном производстве Украины

Рассмотрены проблемы инновационно-инвестиционных процессов в агропромышленном производстве и его низкой конкурентоспособности, осуществлен мониторинг этих проблем в контексте реалий современного экономического пространства, а также предложены собственные подходы к формированию предпосылок активизации инновационно-инвестиционных процессов в агропромышленном производстве Украины.

RESUME

Fedun Igor

Prerequisites enhance innovation and investment processes in agricultural production of Ukraine

The problems of investment and innovation processes in agriculture production and its low competitiveness are considered in the article. The monitoring of these issues in the context of the realities of modern economic space is made. The author offeres his own approaches to the formation of conditions of enhance of innovation and investment processes in agricultural production of Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 19.10.2012 р.